

SON DÖNEM HANEFÎ FAKİHLERİNDEN *İBN NÜCEYM*'İN (970/ 1563)

FIKHÎ RİSÂLELERİNİN TANITIMI VE '*RÜŞVET*' RİSÂLESİ'NİN ÇEVİRİSİ

Dr. Ali PEKCAN*

The Review of Ibn Nujaim's (970/ 1563) who is one of the Hanafite Faqîhs of Later Period Legal Treatises and The Translation of His Treatise on Bribery

Ibn Nujaim (626-970/ 1520-1563) is one of the prominent scholar or faqîh of the Hanafite school of law. He has written a lot of treatises and books. The reason of his writing this very treatise is the argument that '*the bribery which is given to judge is the same given to the ruler*'

This treatise contains of these following topics: the parts of bribery, the distinction between gift and bribery, the things forbidden and unforbidden for judges to take, the forbidden and unforbidden types of bribery and the kind of penalty which is assumed to be given to the bribery.

Sunuş;

Bilindiği üzere geleneksel bilgilendirme araçlarından biri de ilgili konularda bilgi aktarmak amacıyla yazılan risâlelerdir. Bu risâleler, hacim olarak küçük bile olsalar yazıldığı dönemin kültürel ve sosyal şartlarını yansıtmaları bakımından gözardı edilmemesi gereken önemli ilmi ve tarihi veriler konumundadır.

Biz de bu yazımızda önce *İbn Nüceym*'in hayatı ve eserlerinden kısaca bahsedecek, sonra fıkıh konusunda kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapların yer aldığı risâlelerinin kısaca tanıtımını yapacak, daha sonra bu risâleler arasından adı geçen '*Rüşvet*' Risâlesi' nin çevirisine yer vereceğiz. Bu arada küçük fakat önemli olduğuna inandığımız bir iki hatırlatmada bulunmak istiyoruz.

1-) Eser (metin) de çok sayıda imlâ ve yazım hatası bulunmaktadır. Bu hatalar öylesine çoktur ki, metnin anlaşılmasını oldukça zorlaştırmaktadır. Bu nedenle bu eseri okuyan ve üzerinde çalışan kimseler bu hususu göz önüne alarak çalışmalarını yapmalıdırlar.

2-) Metin'de müellif, oldukça çok miktarda alıntıda bulunmaktadır. Bu alıntılarının önemli bir kısmında yer yer anlamı etkileyecek kopukluklar bulunmaktadır. Dolayısıyla

müellifin iktibasta bulunduğu referansları, orijinalleriyle karşılaştırarak değerlendirmekte fayda vardır.

3-) Risâlelerin isimlerini, eserin sonundaki 'içindekiler' kısmında verilen isimlerin tam olmayıp, okuyucuyu yanıltacağından dolayı İbn Nüceym'in oğlu Ahmed tarafından verilen biçimi ile bizzat risâlelerde müellifin verdiği şekliyle sunuyoruz. (bkz. *Resâilü İbn Nüceym*, 'mukaddime' s.7, 8)

Son olarak şunu söyleyebiliriz. Oldukça önemli muhtevaya sahip bu risâleler'den daha fazla fayda sağlamak için eserin tahkiki ve açıklayıcı bilgileri içeren ilavelerle yeni- den neşrinde büyük yarar vardır.

İBN NÜCEYM: HAYATI ve ESERLERİ

İbn Nüceym'in tam adı, Zeynuddîn b. İbrâhim b. Muhammed el-Mısırî el-Hanefî olup, 626/1520 de Kahire'de doğdu. Başta Şerefuddîn el-Bulqînî, Şihâbuddîn Ahmed el-Mısırî, Eminuddîn Muhammed ed-Dımeşkî, Ebu'l-Feyz es-Sülemî, İbnu'l-Halebî, vb. âlimlerden ders aldı. Zamanının önde gelen bilgin ve fakihlerinden biri olduğu ve erken yaşlarda fetvâ vermeye başladığı kaynaklarda ifade edilmektedir.

Yetiştirdiği talebeler arasında; Kardeşi Sirâcuddîn İbn Nüceym, Şemsüddîn et-Timurtâşî, Kemâluddîn el-Makdisî'nin torunu Muhammed b.Ali el-Alemî bulunmaktadır.

İbn Nüceym sadece fıkıhla değil tasavvufia da ilgilendi. Şeyh Süleymân el-Hudayrî'ye intisap ederek ondan tasavvuf eğitimi aldı. Ünlü Sûfî Abdülvehhâb eş-Şa'rânî ile uzun süreli arkadaşlıkta bulundu. 970/1563 yılında Kahire'de vefat etti. Eserleri arasında;

1-el-Bahru'r-Râiq, 2-el-Eşbâh ve'n-Nezâir, 3-el-Fetâvâ ez-Zeyniyye, 4-er-Resâilü'z-Zeyniyye (Resâlü İbn Nüceym), 5-Fethu'l-Ğaffâr fî Şerhi'l-Menâr, 6-el-Fevâidü'z-Zeyniyye bulunmaktadır.¹

FIKHÎ RİSÂLELERİ²

1. Risâle: "el-Hayru'l-bâqî fî Cevâzi'l-Vudû' mine'l-Fesâqî"

(Fesâqî³ den abdest almanın cevazı hakkında kalıcı bir hayır).

İbn Nüceym, bu risâlenin mahiyeti hakkında şu açıklamayı yapar; '...İçinde yaşadığımız dönem Hanefîleri arasında 'medreselerde bulunan küçük-seyyar havuzlardan (fesâq) abdest almanın hükmü hakkındaki tartışmalar çoğalınca bazı dost ve arkadaşlarım benden bu konuda bir Risâle yazmamı istedi...' (s.9).

2. Risâle: "fi'l-Ef'âl-ellefi tuf'alu fi's-salâ(t) ale'l-Mezâhibi'l-Erbâa"

(Namazda yapılması (gerekli/zorunlu) fiil ve davranışların dört mezhebe göre beyanı hakkında).

3. Risâle: "el-Kavlu'n-Naqî fi'r-redd ale'l-Müfterî"

(İftiracıyı reddetme konusunda açık söz).

¹ İbn Nüceym hakkında daha fazla bilgi almak için bkz. Resâilü İbn Nüceym (nâşir, Halil el-Meys'in tanıtım yazısı), s.I-IV; Brocclmann, GAL, II, 401; Suppl. II, 252, 425; Leknevî, el-Fevâid, s.134, 135; İbnu'l-İmâd, Şezerât, VIII, 262; İlyas Serkis, I, 265; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ank., 1990, s.116, 117; Aynı zâtın 'İbn Nüceym, Hayatı ve Eserleri, A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sayı. 3 (1979), s.361-378' adlı makalesi ile 'İbn Nüceym' md. DİA, XX, s.236; Hayrettin Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, İst., ts., s.172, 173.

² *Resâilü İbn Nüceym*, (neşr. eş-Şeyh Halil el-Meys), Dâru'l-Bâz, Mekke-i Mukerreme/Beyrut, 1980, I.b.

³ **fesâqî*; aslı arapça olmayan (muvellede) bir kelime olup, abdest almak için kullanılan seyyâr küçük havuz anlamındadır. (Bkz. *Tâciü'l-arûs*, f/sğ/ md.).

'...Bu risâle, vakfa ilişkin görevler, bu (vakıflar) da çalışma ve kadı (yargıç)'nın vakıfta çalışanları (hukûkî) dayanaktan yoksun olarak azli (görevden alması) hakkındadır....'(s.26).

4. Risâle: 'el-Mes'eletü'l-Hâssa fi'l-Vekâleti'l-Âmme'

(Umûmî vekalet hakkında özel bir konu...).

İbn Nüceym, bu risâlesini 964/1557 de kaleme almıştır. Vekâlet konusunda önemli meseleleri havidir....(s.36).

5. Risâle: "Raf'u'l-Ğışâ an Vakteyi'l-Asr ve'l-'İşâ"

(İkinci ve yatsı namazları hakkındaki kapalılığın kaldırılması).

Bu risâle, bir çok insanın hatta Hanefî mezhebine mensub pek çok kimsenin (İmâm Ebû Hanîfe'ye göre henüz vakti girmemiş olarak) kıldıkları ikinci ve yatsı namazlarının hükmü hakkında İmâm Ebû Hanîfe ve İmâmeynin görüşlerine dayanılarak açıklanması hakkındadır....(s.39)

6. Risâle: "et-Tuhfetü'l-Mardıyye fi'l-Arâdi'l-Mısıryye"

(Mısır toprakları hakkında hoş bir hediye).

Bu Risâle 958/1551'de kaleme alınmıştır. Beytü'l-Mâl (Hazine) mallarının satımı, vakıf arazilerin durumu ile bu tür arazilerden alınacak harâc hakkındadır...

7. Risâle: "et-Talâku'l-Mu'allak ale'l-İbrâ' hel Hüve Rac'ıyyün ev Bâinun"

(İbrâ'ya ta'lik edilmiş talak'ın ric'î mi yoksa bâin mi olduğu hakkında...).

8. Risâle: "R. fî talebi'l-Yemîn ba'de hukmî'l-(Hâkimi'l-) Mâlikî ve'l-İbrâi'l-Âmm"

Bir kimsenin (Mâlikî bir hâkimin verdiği hüküm ve ibrâ-i âmm'dan sonra (bir de Hanefî bir hâkim'e başvurup, kendisinden) yemin talebi hakkında...).

9. Risâle: "Tahrîru'l-Makâl fi Mes'eleti'l-İstibdâl"

(Vakıfların istibdâli hakkında).

Risâle 964/1557'de kaleme alınmıştır. Kullanılamayan ya da işlevlerinin yitiren vakıf mallarının satış yoluyla değiştirilip-değiştirilemeyeceği hakkında...

10. Risâle: "R. fî Cümle(ti) mine'l-Fevâidi'l-Müte'alliqa bi-Dabti Ehli'n-Nakl fi Haberi'l-Fasl bi't-Ta'n ve't-Tâ'ûn"

(Ehl-i Hadîs'in Ta'n ve Tâûn farklılığı hakkında naklettikleri rivayetlerin değerlendirilmesi...).

Müellif bu Risâleyi, 950/1543'de Süyûtî (ö.910/1505)'nin konuyla ilgili olarak İmâm Nevevî' (ö.676/1277) nin Müslim Şerhi'nden derleyerek oluşturduğu bilgileri yenisinden ele alıp, değerlendirmek suretiyle yazmıştır. Risâlede, ta'n, tâûn, vebâ hakkında bilgiler ile bu hastalıklardan vefat edenleri konu alan rivayet ve görüşlerin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

11. Risâle: "R. fî Beyâni'r-Rişve ve Ahkâmihâ"

(Rüşvet ve ilgili hükümlere dair).

Bu risale; rüşvet, rüşvetin kısımları, hediye, hediye ile rüşvet arasındaki fark ile rüşvetten caiz olan ve olmayan kısımların neler olduğu hakkındadır....

12. Risâle. "R. fî'l-Kenâisi'l-Mısıryye"

(Mısır'da bulunan kiliselerle ilgili hükümler hakkında ...).

13. Risâle: "R. fî İkâmeti'l-Qâdi et-Ta'zîra ale'l-Müfsid min ğayri tevakkufin alâ Müdde'in"

(Hâkimlik görevinde bulunan kimsenin herhangi bir şikâyet ve başvuru olmaksızın re'sen Toplum huzurunu bozan kimselere ta'zîr cezası uygulayıp-uygulayamayacağı hakkında ...).

14.Risâle: "R. fî dühûli Evlâdi'l-Bint tahte lafzı'l-veled ve'l-Evlâd"

(*Veled/evlâd* sözcüklerinin kapsamına kız çocuklarının da girdiğine dair..).

15.Risâle: "R. fî beyânî mâ yesqutu mine'l-Hukûk bi'l-İsqât ve mâ lâ yesqutu)"

(İsqât (hak sahibinin düşürmesi) ile düşen ve düşmeyen hakların neler olduğu hakkında)

16.Risâle: "R. fî beyânî'l-Iqtâ'ât ve Mahallihâ ve men yestehıquhâ"

(İqtâ'ât'ın tanımı, mahalli (konusu) ve bunu hak edenler hakkında..).

Bu risale, *l'ktâ'*; (Devletin hazineye ait bazı arazileri, imar ve ıslahını yapmak üzere bazı şahıslara vermesi), *ı'ktâ'*a konu olan şeyler ile buna hakkı olan kimseler hakkındadır...

17.Risâle: "R. fî Hukmi men yetevellâ'l-Hukme ba'de Mevti'l-Bâşâ"

(Osmanlı yöneticisi) olan (Ali el-Hisnî) Paşa'nın vefatından sonra göreve atananların durumu hakkında...).

Müellif bu Risâleyi 960/1553'de Mısır'daki Osmanlı vâlisi *Ali el-Hisnî Paşa*'nın vefatı haberinin Sultan'a ulaşmadan göreve atanan yöneticilerin (hukûkî) durumu hakkındaki kendi değerlendirmesini ifade için kaleme almıştır.

18.Risâle: "R. fî's-Sefîne izâ Ğariqat ev İnkeserat hel yadmenu ev lâ"

(Müellife, bir şahsın, '(kiraladığım) gemi batır ya da yara alırsa bunu tazmin edecek miyim yoksa etmeyecek miyim?' şeklindeki sorusuna karşı verdiği cevap hakkında...).

19.Risâle: "R. fî şartı Kitâbı Vakfı Hayri Bey"

(Hayri Bey' Vakfındaki bir şartı içeren yazı hakkında...).

Meliku'l-Umerâ en-Nâsırî *Hayri Bey*'in vakıf şartnâmesinde bulunan bir şart etrafında yapılan tartışmalar hakkında yapılan değerlendirmeler...

20.Risâle: "R. fî Mekâtîbi'l-Evkâf ve Butlânihâ"

(Vakıflara ilişkin bazı yazı ve yazışmalardaki yanlışlıkların beyanı hakkındadır).

21.Risâle: "R. fî Şartı'l-Ġûrî fî Şeyh'l-Ġûriyye"

Risâle, memlûk Sultân'ı Kansû el-Ġûrî'nin vakfiyyesinde belirtilen bir şart hakkındadır.

22.Risâle. "R. fî Sûrati Vâkfıyye İhtelefet el-Ecvibetu fihâ"

(Risâle, müellifin, kendisine sorulan bir soruya verdiği cevabın yazılı olduğu evraktaki değişikliği farkederek soru ve cevabı yeniden ele alması ile ilgili değerlendirmeleri..).

23.Risâle: "Risâle elletf istekarra'l-hâl aleyhâ sâniye"

Bu risale, içerik itibarıyla bir önceki risalenin devamı mahiyetindedir....

24.Risâle: "R. fî Nikâhı'l-Fuzûlî hel huve Sahîhun ev lâ"

(Fuzûlî) (yetkisiz temsilci) nin akdettiği/kıydığı nikahın sıhhati hakkında...).

25.Risâle: "R. fî Hâdiseti'l-Fetvâ fî Cârîyetin Türkiye"

(Türk kökenli bir cârîye hakkında verilen fetvaya ilişkin değerlendirmeler).

26.Risâle: "R. fî Metrûki't-tesmiyye 'amden"

(Kasten besmele terkedilerek boğazlanmış hayvanların şer'î hükmü hakkında...).

27.Risâle: "R. fî Ta'liqı Talâkı'l-Mer'eteyn bi Tatlıqı'l-Uhrâ"

(-Üç hanımı bulunan bir adamın- İki hanımın talakını, (-üçüncünün-) boşanmasına ta'lîk etmesi hakkında..).

28.Risâle: "R. fî Vâkıf Râtebe vezâife Dîniyye min Cümletihâ Müderrisun Hanefî ve Talebetun"

(Vakıf yapan kimsenin, bir takım dini görevlerle ilgili düzenleme yapması, mesela *medresedeki müderrislerin ve talebelerin Haneî mezhebine mensub olmaları gerektiği* gibi bazı şartlar hakkındaki değerlendirmeler...).

29.Risâle: "R. fî Sûrati Da'vâ istibdâli 'Aynin"

(Vakıflardaki bir aynî mal'ın istibdâl (değiştirilmesi)'inin nasıl yapılacağı hakkın-da...).

30.Risâle: "R. fî Sureti da'vâ feshi'l-İcâre et-Tavîle izâ veka'at keyfe tu'melu"

(Uzun süreli bir kira sözleşmesinin *feshi* davası nasıl açılır? Bunun yapılaş şekli hakkında).

31.Risâle: "R. fî'l-Hukmi bi'l-Mûceb ev bi's-Sıhha"

(Otuz yıldan daha fazla süreyle kiralanmış vakıfların *feshi* konusunda mûceb (istihkâk-ı fesh)'le mi yoksa sıhhatle mi hükmedileceği hakkında...).

32.Risâle: "R. fî Sûrati bey'il-Vakf lâ ale'l-Vechi'l-İstibdâl"

(Vakıf mallarının, istibdâl (değiştirme) şeklinde değil de bey' (satım) şeklinde satışı hakkında..)

33.Risâle: "R. fî Sureti huccetin Rufi'at ileyye"

(Bana sunulan bir huccet/delil'in şekli hakkında).

34.Risâle: "R. fî Beyâni'l-Kebâir ve's-Sağâir mine'z-Zünüb"

(Büyük ve küçük günahların hangileri olduğu hakkında).

Müellifin kaleme aldığı uzun, ancak en önemli risâlelerden biri budur. Bu risâlede, büyük ve küçük sayılan günahların, nasslardan ve müctehidlerin görüşlerinden de yararlanılarak beyanı yapılmış, günah sayılan davranışların listesi verilmiştir.

35.Risâle: "R. fî'l-Istishâb ve mâ teferra'a aleyhi mine'l-Mesâilî'l-Fıkhıyye"

(İstishâb'ın kaynak değeri ve bu ilkeye/kaideye bağlı bazı fikhî meseleler hakkın-da...).

36.Risâle: "R. fî'n-Nezr bi't-Tasadduq"

(Bir kimsenin 'tasadduk edeceğine' dair adakta bulunması hakkında).

37.Risâle: "R. fî'l-Hukmi ba'de tekaddümi da'vâ ve husûme"

(Önceden bir da'vâ ve husûmet olmaksızın herhangi bir kimsenin başvurusuna dayanarak hüküm vermenin geçersizliği hakkındadır).

38.Risâle: "R. fî mâ Yubtulü Da'va'l-Müdde'î min kavli ev Fi'l"

(Davacının iddiasını iptal edip, geçersiz kılacak söz ve davranışlar hakkında...).

39.Risâle: "R. fî'l-Cinâyât ve'r-Râtibât ve Mi'sârât ed-Divâniyye"

(Suçlar/ Maaş ve ücretler ile 1/10 oranında alınan divânî (resmî) öşür hakkında).

40.Risâle: "R. fî't-Tenâkuz fi'd-da'vâ"

(Mahkemede açılan da'vâlar'ın kendi içlerinde bulunan çelişkiler hakkında...).

41.Risâle: "R. fî Hudûdi'l- Fıkh alâ Tertîbi Ebvâbihi"

(Fıkıhta kullanılan bazı *terim* ve *kavramlar*'ın tarifleri hakkında...).

Müellif bu Risâlede, bazı 'fıkıh terimleri'nin tariflerini ilgililerine sunmaktadır. Bu terimler şunlardır;

'Fıkıh, farz, sünnet, müstehap, mendûb, necâset, salât, zekât, ma'din (maden), rikâz, savm, i'tikâf, hacc, ihrâm, (hacc-ı) kırân, (hacc-ı) temettu', cinâye(t), ihsâr, hedy, nikâh, raqîq, kasem, radâ', talâq, kinâye, raciyye, îlâ, hulu', zihâr, liân, i'nnin, idde(t), hadâne, nafaka, i't'aq, tedbîr, istîlâd, eyman, hadd, zinâ, kazf, serika, cihâd, buğât, laqîf, luqata, ibâq, dâll, mefqud, şerike(t), vakf, bey', ayb, bâtil, iqâle, tevliye, vad'iyye, ribâ, hukûk, sarf, havâle, kadâ, şehâde(t), vekâle(t), da'vâ, iqrâr, istisnâ, sulh, mudârabe, vedfa, idâ', âriyye, iâre, hibe, icâre, mükâtep, velî, ikrâh, hacr, gâsb, şüf'a, kısme(t), müzâra'a,

zebâyi, udhiyye, kerâhiye, mekrûh, mevât, şîrb, eşribe, rehn, cinâyât, diyet, vasiyye(t), ferâiz, ilim, usûlû'l-fık, usûlû'd-dîn)

Bu kırk bir risaleye, oğlu Ahmed babasına ait *haraçla* ilgili bir risale eklemiştir. Eserin nâşiri de bu risalelere *Abdulğaniyy el-Abbâdî*'nin kaleme aldığı risale ile *İbrâ me-selelerini* içeren bir başka risaleyi de ilave etmiştir. Bunlarla beraber, *Resâilü İbn Nüceym*' adlı eserde risalelerin toplamı *kırkdörde* ulaşmaktadır.

'RÜŞVET RİSÂLESİ'NİN ÇEVİRİSİ⁴

Bismillahirrahmânirrahîm

Allah cc.'a hamdü senâve Onun Rasûlüne salâtü selâmdan sonra...

İmdi bu kısa risâle, rüşvet, kısımları, kadı konumunda olan kimselerin başkalarından alması câiz olan ve olmayan şeyler, rüşvetten helal olan-olmayanlar, hediye ile rüşvet arasındaki fark, alınan rüşvetin mülkiyet ifade edip-etmediği, rüşvet alan kimseye teşhîr cezası verilip verilmeyeceğinin beyanı hakkındadır. Bu yazıyı kaleme almamın nedeni, bazı dostlarımın, içinde bulunduğumuz şu zamanda fetvâya konu olacak bir olayın ortaya çıkıp, bazı Hanefî bilginlerinin, (mezhep içi prosüdüre aykırı olarak) yanlışlıkla '*kadı*'ya verilen rüşvetle emîr'(yönetici)e verilen rüşvetin aynı' olduğu şeklindeki cevapları üzerine beni açıklamaya teşvik etmeleridir. Yüce Allah'tan, bu risâlemi, kendi rızasına ulaştıran hâlis bir amel kılmasını dilerim....

RÜŞVETİN TANIMI

Rüşvetin lügavî ve istilâhî olmak üzere iki anlamı vardır. Dilde manası, *Cu'l'dur. Kâmus*'ta beyân edildiğine göre, rüşvet kelimesi; (raşve/rişve/rüşve) şeklinde üç hareke ile de okunur. Çoğulu, 'raşâ ve rişen' dir. Birine verildiğinde; 'raşâ(hu) iyyâ(hâ)', alındığında; 'irteşâ' istenildiğinde ise, 'isterşâ' denilir. *Mısbâh*'ta, rişvet; bir kimsenin, hâkim veya başkalarına, kendi lehine hükmetmesi, istediği şeyleri yerine getirmesi amacıyla bir şeyler vermesidir.....

İstilhâta ise; *Mısbâh*'ta verilen (az önceki) tarif anlamındadır. Ebû Nasr el-Bağdâdî, Şerh-i Kudûrî'de, rüşvet'le hediye arasındaki farkın, rüşvette, (rüşvet verenin) verilen şeyle, kendisine yardımcı olması amacını güderken, hediye'de ise bu (gayenin bulunması) nın şart olmadığını söylemiştir.

RÜŞVETİN (FİKHÎ) HÜKMÜ

Rüşvet, Kitap, Sünnet ve İcmâ' ile haramdır.

Kur'ân'da bu konuda şöyle buyrulur: 'Ey İman edenler! Mallarınızı, aranızda, bâtıl (gayr- meşrû) yöntemlerle) yemeyin!...' ⁵

Kâdî (Beydâvî) ayette geçen 'bâtıl'ın anlamının; 'Şeriatin mubah kılmadığı gasb, ribâ ve kumar gibi eylemler' olduğunu belirtmiştir.

Yine Kur'ân-ı Kerim'de '...Ve (Ey İman edenler!) mallarınızı ,aranızda (gayr-ı meşrû yöntemlerle) yemeyin!...' ⁶

⁴ Resâlü İbn Nüceym, s.110-117.

⁵ Cu'l: *Ödül* , *bahşış* anlamındadır (çev.).

⁶ (4) Nisa,29.

⁷ (2) Bakara,188.

(Müfessir) Biqâf (*), el-Münâsebât adlı kitabında '...ve tudlû bihâ ile'l-Hukkâm...' in manasının; 'Basîretleri kör eden rüşvet aracılığıyla insanların mallarını gizlice hakimlere ulaştırmayın!' olduğunu söylemiştir.

Halvânî (ö.452/1060), âyetteki, '...ve tudlû bihâ ile'l-Hukkâm...' in manasının, 'su çıkarmak için kovayı kuyuya gizlice sarkıtmak' tan geldiğini, sanki, rüşvet veren de rüşvet kovasını, zulmü/haksızlığı (hakimden) çıkarıp yemek amacıyla, hâkime gizlice sarkıtmış olduğu benzetmesini yapar.

Sünnet'e gelince, bu konuda pek çok hadis bulunmaktadır.

Mesela; bir hadiste peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurur: '*Allâh'ın lâneti, rüşvet alan ve verenin üzerine olsun!*'⁸

Diğer bir hadis'te; "Allâh'ın lâneti, muhâkeme (yargı) konusunda rüşvet alan ve verenin üzerine olsun!"⁹ buyurulurken, bir başka hadiste ise, "Allâh'ın lâneti, rüşvet alan, veren, bu işleme aracılık yapan kimsenin üzerine olsun!"¹⁰ buyurulmuştur. Nitekim, (Süyûtî'nin) el-Câmiu's-Sağîrin'de de böyle geçmektedir.

RÜŞVETİN KISIMLARI

Kadıhân (ö.592/1196)'Fetâvâ' adlı eserinde rüşvetin dört kısım olduğunu belirtmiştir.

Bunlar;

1-İki taraf için de haram olan kısım; meselâ:

Bir kimse, kadılığı, rüşvet vererek elde ederse, bu kimse kadı olamaz. Bu durumda rüşvet, hem kadı'ya hem de alana haramdır.

Bir kimse, kendi lehine karar vermesini sağlamak amacıyla bir kadı'ya rüşvet verirse, -kadı ister hakla ister haksızlıkla hükümsin- bu durumda rüşvet iki taraf için de haramdır.

2-Bir kimse, kendini ve malını korumak amacıyla (bir başkasına) rüşvet verirse, bu durumda rüşvet, verene değil, alana haramdır.

Yine bir kimse, kendi malında gözü olan (zorba birine) bir kısım malını (korunmak amacıyla) verirse, hüküm aynıdır.

Bir kimse, kendisinin, Sultan katındaki durumunu düzeltmek amacıyla rüşvet verirse, bu durumda rüşvet vermek, verene değil alana haram olur. Eğer (rüşveti veren kimse), verdiği rüşvetin, alan kimse için de helal olmasını isterse, -kendisine bu meblağı verebilmek amacıyla- alan kimseyi, bir günlüğüne kiralayabilir. Kiralayan, bu kimseyi ister bu (arayı bulma) işinde kullanır, isterse başka bir işte. Bu da, rüşveti, Sultanla arasını düzeltmek amacıyla, önceden verdiği zaman söz konusudur.

3-Eğer, kiraladığı bu kimseden, ilkin Sultanla arasını düzeltme talebinde bulunsa ve ona rüşvetten söz etmese, rüşveti de arayı düzelttikten sonra verse, bu durumda hüküm ne olacaktır? Bu hususta ihtilaf edilmiştir. Bir gurup bilgin, bu durumda (aracıya) rüşvet almanın haram olduğunu savunurken, diğer bir kısım bilgin ise bunun helal olduğunu söylemiştir ki sahîh olan görüş de budur. Zira bu, bir iyiliğin karşılığı anlamına geldiğinden yapılabilir. Nitekim, bir takım insanlar, imam ve müezzin için -şart koşmaksızın- bir miktar ücret vermeyi isterlerse, bunu yapabilirler.

⁸ Ebû Davud. *Akdiye*, hd.No:3109; İbn Mâce, *Ahkâm*, hd.No:2304.

⁹ Tirmizî. *Ahkâm*, hd.No:1256.

¹⁰ A.B.Hanbel, *Müsned*, hd.No:21365.

4-Yine kadı'nın, rüşvet alması nasıl haram ise, yargılamadan (muhâkeme) önce kendisine hiç hediye vermemiş olan yabancı birinden hediye alması da haramdır. Borç ve ödünç alması da böyledir...

Kitâbü'l-Vesâyâ' da belirtildiğine göre; bir kimse, kendine ve malına yönelik bir haksızlığı önlemek amacıyla bir miktar malını verirse bu kendisi hakkında rüşvet sayılmazken, kendisine ait bir hakkı başkasından almak amacıyla malını vermesi haram kabul edilmiştir.

Hulâsa adlı eserde¹¹ bu konuya ilişkin olarak şöyle denmektedir:

'Bir Kadı', önce rüşvet alır sonra hükmeder ya da önce hükmeder sonra rüşvet alırsa, ya da rüşveti kendisi değil de oğlu veya kendi lehine şahitlikte bulunması caiz olmayan biri alırsa, bu kadı'nın verdiği hükümler geçerli (nâfiz) olmaz. Bütün bu yaptıklarından tevbe eder, aldığı rüşvetleri, aldığı kimselere geri verirse, yargıdaki görevine devam eder.'

HEDİYE VE İLGİLİ HÜKÜMLER

Aynı eserin 'Akdiye' (Yargılama) bölümünde ifade edildiğine göre *hediyeler üç çeşittir*:

1-Hediye eden ve hediye alana helal olan kısım. Bu sevgiden kaynaklanan hediyeleşme biçimidir.

2-İki tarafa da haram olan kısım. Bu, haksız bir şekilde bir şeyi elde etmede kendisine yardımcı olması amacıyla yapılan hediyeleşmedir.

3-Hediye veren açıtsından helal, alan tarafından haram olan hediyeleşme. Bu durumda kendisinden bir haksızlığı gidermek amacıyla hediye veren kimsenin bu eylemi, helal iken, alan kimse haram işlemiştir.

(Alana haram olmaması için) bu durumdan çıkış yolu (hîle) şu şekilde olabilir; onu, kendisine çalışması için üç günlüğüne kiralar. Hakkında kiralamanın caiz olduğu 'mektup göndermek' gibi bir işi yapmasını ondan talep edebilir. Eğer bu durumda süreyi belirtmezse, kiralama caiz olmaz. Bu, hediye şart koşulmadığı zaman böyledir. Eğer hediyeleşme herhangi bir şarta bağlanmaksızın meydana geliyorsa, ancak hediye veren, kesin olarak biliyor ki, bu hediye o (aracı kimseye), sadece Sultan'ın katındaki durumunu düzeltmesini sağlamak için hediye ediyor. Meşâyihimize göre, bunda bir sakınca yoktur. Herhangi bir şart ve beklenti bulunmaksızın ihtiyacını giderdikten sonra bu hediye alana verse, bunun alınmasında bir sakınca bulunmamaktadır. *İbn Mes'âd (r.a.)'den gelen bir rivayete göre* O, bu durumda (hediye) almanın mekruh olduğuna kail idi. Bu davranış, onun verâ'ından kaynaklanmaktadır. Bu hüküm Bezzâziyye'de de böyledir.

(Hulâsa'nın müellifi) sonra şöyle dedi;

Eğer kadı konumunda olan bir kimse, bir evrak (sicil) kaleme alsın veya bir hakkın taksimini yapsa, bu işlemler için ecr-i misil alabilir. Ancak küçük yaşta bir kız çocuğunun nikahını kıyarsa bu iş için herhangi bir ücret alması caiz olmaz, çünkü bu işlemi yapmak, onun aslı görevidir. O zaman kural şudur: 'Yapması asli görevi kapsamında olan bir işi yaparsa ücret alamaz. Böyle değilse, ücret almasında bir sakınca yoktur.'

Bakkâlî'den nakledildiğine göre O, şöyle demiştir; Bir kadı, 'Eğer, bir bekârın nikahını kıyarsam, bir dinar; eğer dul'un nikahını kıyarsam, yarım dinar alırım' der de, nikahını kıydığı kadın'ın da velîsi bulunmuyorsa, bu söylediği ücreti alamaz. (Çünkü kadı,

¹¹ c.4, s.5 (Kitâbu Edebi'l-Qâdi böl.) İbn Nüceym'in alıntı yaptığı eser, muhtemelen Abdürreşid el-Buhârî (ö.542/1142)'in 'Hulâsatü'l-Fetâvâ' adıyla meşhur olan fetvâ kitabıdır (gev.).

velîsi olmayanların doğrudan velîsi konumundadır). Eğer kadın'ın velî'si varsa, -yukarıda geçen kural gereğince- bu durumda ücret alabilir.'

Kadı, yetim bir kimsenin malını satsa, bunun karşılığında bir şey alamaz. Şayet karşılık olarak bir şeyler alsa, sonra da yetim ona bey'(satım akdi) konusunda izin verse, kadı'nın bu tasarrufu geçerli olmaz (Çünkü bu işlem onun zorunlu görevleri kapsamındadır).

Fethu'l-Kadîr'de ise şöyle denilmektedir;

Rüşvet dört kısımdır.

1-Alana da verene de haram olan kısım. Kadı'lık ve Emîr'lik görevini elde etmek için verilen rüşvet gibi. Bu durumda olan kimseler kadı olamazlar.

2-Kadı'nın (bir kimsenin kendi lehine hükmetmesi için verdiği), rüşveti alması şeklinde olur ki, bu durumda rüşvet iki tarafa da haramdır. Bu kadı'nın -ister hak. isterse batıl olan bir konuda olsun- bu tür bir olayda verdiği hüküm geçersizdir. Hakk' bir konuda rüşvet alırsa -ki hakla hükmetmek onun asli vazifesidir- bu iş için herhangi bir karşılık alması caiz olmaz. Batıl olan bir konuda alması ise, hiç caiz olmaz. Dolayısıyla önce rüşvet alıp, sonra hüküm vermek ile önce hüküm verip sonra rüşvet almak arasında fark yoktur.

3-Bir kimse, başka bir kimsenin, -kendisiyle Sultan arasındaki durumu düzeltmek amacıyla- (olası) zararı önlemek ya da bir yararı elde etmek için kendisine verdiği herhangi bir malı alsa, bu durumda rüşvet, verene değil, alan kimseye haramdır.

'Akdiye' bölümünde ise *hediye*yi kısımlara ayırmış, (aşağıdaki hususu da) dördüncü kısım olarak belirlemiştir.

4-Bir kimsenin, kendisini ya da malını koruması amacıyla, kendisinden çekindiği kimseye verdiği mal, verene değil, alan kimseye haramdır. Çünkü (ilke olarak), müslüman bir kişiye yönelik zararın giderilmesi vaciptir. Vâcibin yerine getirilmesi için mal alınması ise caiz değildir.

Ğunye adlı eserin 'Kitâbü'l-Kerâhiyye' bölümünde kaydedildiğine göre;

Eğer bir takım zorba kimseler, insanların, mer'alardan odun toplamasını engelleler, onlardan kurtulmak da ancak bir miktar mal vermekle mümkün olursa, bu durumda mal vermek de almak da rüşvet olup, haramdır. İki âşık kimsenin (evlilik öncesi birbirlerine)verdiği şeyler de rüşvet olup, mülkiyet ifade etmez.

Bu mu'temed nakillerden de anlaşılacağı üzere, -ister yargılamadan önce isterse sonra olsun, ister hak ile ister haksızlıkla hükümsin- bir kadı'ya verilen rüşvet, alana da verene de haramdır.

Kadı'ya verilen hediye, rüşvet gibi iki taraf için de haramdır. Bir kimse, kendi lehine hükmetmesi için bir kadı'ya gelip, ona bir miktar mal verir, veya kendi lehine hüküm verdikten sonra kadı'ya bir miktar mal verirse, bu durumda veren kimse haram işlemiş olur. Eğer kadı', bu rüşveti kabul etmez, üstelik ona ta'zîr cezası uygulamayı isterse, bunu yapabilir. Nitekim alimler arasında bilinen bir kurala göre, 'her kim, -hakkında ceza miktarı belirlenmemiş- bir suç işlemişse, ona ta'zîr uygulamak vaciptir.'

Bedâi'(u's-Sanâi') de geçtiği üzere¹², ta'zîrin vucûp sebebi, şeriat tarafından ceza miktarı belirlenmemiş bir suçun işlenmesidir. Bu suç, ister Allah (c.c.), isterse, kul haklarına ilişkin olsun farketmez. Ta'zîr cezasının uygulanma şartı sadece akıldır. Ceza miktarı belirlenmemiş bir suçu işleyen her akıllı kimse, ta'zîr cezasına çarptırılabilir.

¹² bkz. Kâsânî, Alâüddîn (ö.587/1191) *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'* (nşr..Muhammed A.b.Yasin Derviş), Beyrut,1998. V/534

Eğer sen; ‘Bir kadı, kendisi ile ilgili bir konuda ta‘zîrde bulunabilir mi? bu konuda onun sözü kabul edilebilir mi?’ dersen,

Ben de derim ki: -*Câmiu'l-Füsûleyn*¹³ ve (başka) eserlerde de belirtildiği gibi- Evet! Kendi aleyhine hükmeden kadı'yı; ‘sen rüşvet aldın!’ diyerek (suçlasa), kadı’ onu tazir edebilir.

TEŞHİR SURETİYLE TAZİRDE BULUNMA

Ta‘zîr türlerinden biri olması hasebiyle teşhir ederek ta‘zîr’de bulunmak caizdir. Çünkü İmâm Ebû Hanîfe, yalancı şahidin, sadece, sokaklarda topluma teşhir edilmesi suretiyle ta‘zîr cezasına çarptırılması görüşünde iken, İmâmeyn’e göre bu durumda olan kişi, dövülerek ve hapsedilerek cezalandırılır.

(İbnü'l-Hümâm), Fethu'l-Kadîr’de, ‘İmâm Ebû Hanîfe’nin; ‘Onu tazir etmem’ sözünün, ‘onu dövmem’ anlamında olduğunu belirttikten sonra, ‘Sonuçta bu kimsenin ta‘zîr’i konusunda (İmâmlar arasında) ittifak vardır. Ancak şu kadar var ki, İmâm Ebû Hanîfe, (bu cezanın) suçlunun sokaklarda dolaştırılmak suretiyle ta‘zîr’ini yeterli görürken, İmâmeyn, teşhir cezasına ‘dövmeyi’ de eklerler. Nitekim, İnâye ve başka eserlerde de belirtildiği üzere, teşhir etme, bir tür ta‘zîrdir’ demektedir.

Kadı’, eğer, yalancı şahitlik dışında işlenen başka suçlarda da -bir maslahat’a binaen- ta‘zîr cezası uygulamak isterse, -toplum huzurunu bozanlara karşı, onları bu suçlardan caydırmak amacıyla- uygulayabilir. Zira ta‘zîr, kadı’nın görüşüne havale edilmiştir.

Eğer sen, ‘kadı’nın, bu tür suçları işleyenleri -yasaklanmış müsl¹⁴ anlamına gelmesine rağmen- yüzünün karalanması ya da sakalının bir tarafını kesilmesi suretiyle cezalandırabilir mi?’ dersen,

Ben de derim ki; Bu müsl¹⁴ sayılmaz. Nitekim, İbn Ebî Şeybe, (Musannef’in de) Hz.Ömer’in şu uygulamasını rivayet eder;

Hz.Ömer (r.a.), Şam bölgesindeki yöneticilerine yazdığı talimatta onlara; ‘yalancı şahitlikte bulunanlara kırk sopa vurulmasını, yüzünün karalanıp, sarığının boynuna dolanmasını, başının tıraş edilip, uzun süreyle hapsedilmesini’ emretti.

Yine Abdürezzâk, Musannef’inde, Hz.Ömer (r.a.)’in, yalancı şahitlik yapan kimse- nin yüzünün karalanıp, sarığının da boynuna dolanıp kabileler arasında dolaştırılmasını emrettiğini rivayet eder.

Fethu'l-Kadîr’de (İbnü'l-Hümâm), ‘Suç işleyen birisine bu şekilde bir ceza vermenin müsl¹⁴ olduğu’ şeklindeki görüşe cevaben; ‘müsl¹⁴, bedendeki organlardan birini kesmek demektir. (Müslenin kötü sonuçları) devamlı olup, (mesela kir ve pislik gibi bir şeyin) yıkanınca ortadan kalkması gibi geçici bir durum değildir’ demiştir.

Âlimlerden bazıları, ‘Hz.Ömer’in uygulamasının hükmüne dair kendilerine yöneltilen bir soruya, ‘Bu siyaseten verilmiş bir karardır’. Çünkü hâkim, maslahat içeren bir uygulamada bulunmak isterse, bunu yapabilir’ diye karşılık vermişlerdir.

Ancak İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr’inde, Hz.Ömer’in ülkenin değişik bölgelerindeki görevlilerine gönderdiği yazılar(ın bir kısmın)da bunun tersi bir durumun söz konusu olduğunu savunarak bu görüşe katılmaz. Siyaseten ceza’ya, -tazirin hadd cezaları oranına ulaşmadığı halde- önerilen kırk (sopa) sayısına ulaşması ile delil getirilmesinin önemi

¹³ Eser, İbn Kâdî Semâvna (ö.823/1420) ye ait olup, Üsrüşenî (ö.632/1234)’nin ‘el-Füsûl’ adlı eseri ile İmâdî (ö.670/1271) nin ‘el-Füsûlül’-İmâdiyye’ adlı eserlerini birleştirerek oluşturmuştur.

¹⁴ Bir kimseyi, bir kısım organlarını keserek işkenceye tabi tutma (çev.).

yoktur. Üstelik bu mesele tartışmalıdır. Bunu caiz gören alimler bulunmaktadır. Hz.Ömer (r.a.)'in görüşü de bu kabildendir.

(Hz.Ömer'in bu uygulamasından da) anlaşılacağı üzere siyâset, hakkında şer'î bir hükmün bulunmadığı bir konuda hakimin, genel bir maslahattan dolayı yaptığı uygulamalardır. Dolayısıyla, bir kadı', rüşvet olaylarının azaltılması amacıyla *-ki içinde yaşadığımız dönemde bu suç oldukça artmıştır-*, suçlunun başının, yukarıda belirtilen biçimde karalanarak teşhir edilmesinde genel bir maslahat görürse, *-konu hakkında varid olan birebir uygulama örneği bulunmasa da-* bu uygulamasından dolayı sevap kazanır. Nasıl böyle olmasın ki, zira bu konuda -yalancı şahitliğe verilen ceza örneği gibi-bir asıl (dayanak) ta bulunmaktadır. Yine de (doğruyu) en iyi bilen Allah Sübhânehû ve Teâlâdır.